

Danny Beckers

Dorpsstraat 26-A

6582 AN Heumen

d.beckers@inter.nl.net

Oud Archief

De Nederlandse schoolmeester Bartjens schreef een leerboek voor het rekenen dat zijn naam voorgoed heeft gevestigd. Danny Beckers, onderzoeker op het gebied van de geschiedenis van de wiskunde, vertelt over het leven en werk van deze beroemdheid.

Buiten de eigen beroepskring genieten wiskundigen geen bekendheid. De uitzondering die deze regel bevestigt vormt de spreekwoordelijk bekende zeventiende-eeuwse schoolmeester Willem Bartjens. Het gezegde “volgens Bartjens” betekent volgens de dikke Van Dale: “nauwkeurig uitgerekend, volgens de regels der rekenkunde”. Nu zullen er niet veel mensen zijn die nog weten wie Bartjens was, laat staan dat ze weten dat Bartjens vooral bekend is geworden met een rekenboek dat hij in 1604 publiceerde. Maar zijn naam geniet bekendheid onder brede lagen van de Nederlandse bevolking —iets dat zelfs van wiskundige grootheden als Huygens en Brouwer niet gezegd kan worden.

Bartjens werd geboren in 1569. Over zijn geboorteplaats is niets met zekerheid bekend. Hij publiceerde *De Cijfferinghe* in 1604. Hij woonde toen te Amsterdam, waar hij sinds 1591 school hield. Bartjens hield een zogenoemde Fransche school. Dat was een particuliere school, meestal gedraaid door een onderwijzer en diens vrouw, waar leerlingen van niet onbemiddelde ouders kwamen die in eerste instantie wilden leren lezen en schrijven in het Frans en Nederlands. Vaak betrof het kinderen van koop- of ambachtslieden die graag hadden dat hun kinderen later de zaak overnamen. Dat betekende dat ook les in goede manieren, rekenen en boekhouden vaak op het programma stonden. Dat dit bij Bartjens inderdaad het geval was blijkt uit een lofdicht die een leerling van Bartjens aan een editie van diens boek liet toevoegen:

Na dat ick door u[w] vlijt / was konstich onderwesen / In Cyffer-konst / in Tael / in Schrijven en in Lesen / ...

En hoe ick eerlijck oock / myn Ouders sou ontmoeten / En hoe ick ander Li'en eerbiedich sou begroeten / ...

Tzint hebb' ick meest altijd gelegentheyt verbeyt / Om u voor sulcken Doent te thoonen Danckbaerheyt.

In 1618 verhuisde Bartjens naar Zwolle om daar de stads Fransche school te gaan houden. Te Zwolle verwierf hij zijn naam en faam, bezorgde hij een heruitgave van zijn rekenboek en publiceerde hij een vervolgdeel op *De Cijfferinghe*. In 1638 overleed hij.

De rekenboeken van Bartjens zouden ruim twee eeuwen lang het Nederlandse rekenonderwijs beïnvloeden. Wie ze vandaag de dag openslaat wordt getroffen door de veelheid aan rekenregels die —in onze ogen— op hetzelfde neerkomen. Zo behandelt Bartjens bij de *Geselschaps rekeninghen* een rekenrecept ten behoeve van situaties waarin kooplieden samenwerken. Ieder legt een bepaald bedrag in, waarmee handel wordt gedreven. Na afloop wordt de winst of het verlies verdeeld in evenredigheid met ieders ingelegde som.

In het rekenrecept dat Bartjens onder de titel *Menginghe* aanbiedt worden goud en zilver van verschillende waarde met elkaar vermengd en luidt de vraag wat de waarde van een bepaalde hoeveelheid van het mengsel is. Vandaag de dag zouden we de opgaven gebruiken als toepassingen van rekenen met verhoudingen, maar Bartjens dacht niet in termen van theorie die kon worden toegepast. Het verband tussen de rekenregels, zo hij het al opmerkte, was niet wat hem interesseerde in het rekenonderwijs.

Rekenonderwijs in de tijd van Bartjens diende een zuiver praktisch doel. Wie kon rekenen kwam in aanmerking voor een positie als rekenknecht aan een van de handelshuizen, voor allerlei technische beroepen moest men kunnen rekenen. Dat betekende dat ouders bereid waren er extra voor te betalen om hun kroost ook te leren rekenen. Het betekende ook dat men graag zo snel mogelijk praktische resultaten wilde zien. Voor de toekomstige koopman waren er andere rekenregels relevant dan voor de zoon van de edelsmid. Door de opbouw van zijn boek kon Bartjens de leerling die regels geven die relevant waren voor zijn toekomstige praktijk.

Tot diep in de negentiende eeuw werd *De Cijfferinghe* herdrukt. De naam van Bartjens gold voor velen als een kwaliteitsstempel. Niet voor niks staat het gezegde “volgens Bartjens” nog steeds in het Nederlandse woordenboek. Bartjens roem was vergelijkbaar met de bekendheid van de Duitse rekenmeester Adam Riese (met bijbehorende gezegde “nach Adam Riese”), de Franse Bertrand Barrême (“d’après Barrême”) en de Brit Edward Cocker (“according to Cocker”). Allemaal bekende reken- of schoolmeesters. Allen schreven populaire rekenboeken die veel herdrukken beleefden. Wanneer u als wiskundige in het woordenboek terecht wilt komen dan weet u dus wat u te doen staat! ❖

Literatuur

Danny Beckers en Marjolein Kool (ed.), *Willem Bartjens, De Cijfferinghe (1604)*, Hilversum: Verloren (2004)